

Оцінювання параметрів діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні та особливості їх регіонального розвитку

Здійснено оцінювання параметрів діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ) в Україні в контексті їх регіонального розвитку. Встановлено, що попри позитивну динаміку ключових показників діяльності НПФ в Україні, спостерігається уповільнення темпів їх приросту протягом останніх років. Виявлені диспропорції у функціонуванні НПФ в Україні поглиблюються дисбалансом їх регіонального розвитку, що підтверджують розраховані показники локалізації та концентрації послуг недержавних пенсійних фондів.

Ключові слова: *недержавний пенсійний фонд, регіон, регіональний розвиток, індекс локалізації, індекс концентрації, індекс Херфіндаля-Хіршмана.*

Постановка проблеми. Однією з основних характеристик стану системи недержавного пенсійного забезпечення (до фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр.) була позитивна динаміка створення НПФ та ключових параметрів їх діяльності. Проте, розвиток НПФ в посткризовий період дає можливість зробити висновок, що прогнози стосовно залучення активів із метою добровільного пенсійного забезпечення громадян виявилися занадто оптимістичними. Вказані проблеми поглиблюються з огляду на нерівномірний розвиток НПФ за регіонами України. Вищевикладені факти зумовлюють необхідність оцінювання параметрів діяльності НПФ у контексті їх регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних засад розвитку НПФ присвятили свої наукові праці вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: О. Білик, І. Гнибіденко, І. Грудзевич, Н. Ковальова, Е. Лібанова, В. Мельничук, О. Ткач та інші. Проте, окремі питання, пов'язані з розвитком НПФ у регіонах, розв'язання яких має важливе наукове і практичне значення з огляду на необхідність залучення потенційних учасників до системи недержавного пенсійного забезпечення, є опрацьованими недостатньо.

Метою дослідження є оцінювання параметрів функціонування НПФ в Україні та виявлення регіональних особливостей їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Формування ринку недержаного пенсійного забезпечення в Україні характеризується зростанням кількості фінансових установ, які забезпечують надання відповідних послуг застрахованим особам-учасникам цього ринку, серед них: страхові компанії, НПФ, банки, компанії з управління активами, компанії-адміністратори, банки-зберігачі. Досвід зарубіжних країн свідчить, що ресурси системи добровільного пенсійного забезпечення знаходиться переважно в управлінні НПФ, що актуалізує питання оцінювання параметрів діяльності НПФ в Україні.

Загалом динаміка зростання загальних пенсійних активів є позитивною, разом з тим, чисельність зайнятого населення працездатного віку, що можуть стати потенційними учасниками НПФ у 2013 р. становила 18 736,9 тис. осіб, а рівень участі зайнятого населення працездатного віку у недержавному пенсійному забезпеченні у 2013 р. склав лише 4,45%, порівняно з 2004 р. вказаний вище показник збільшився на 3,98 в. п. (рис. 1).

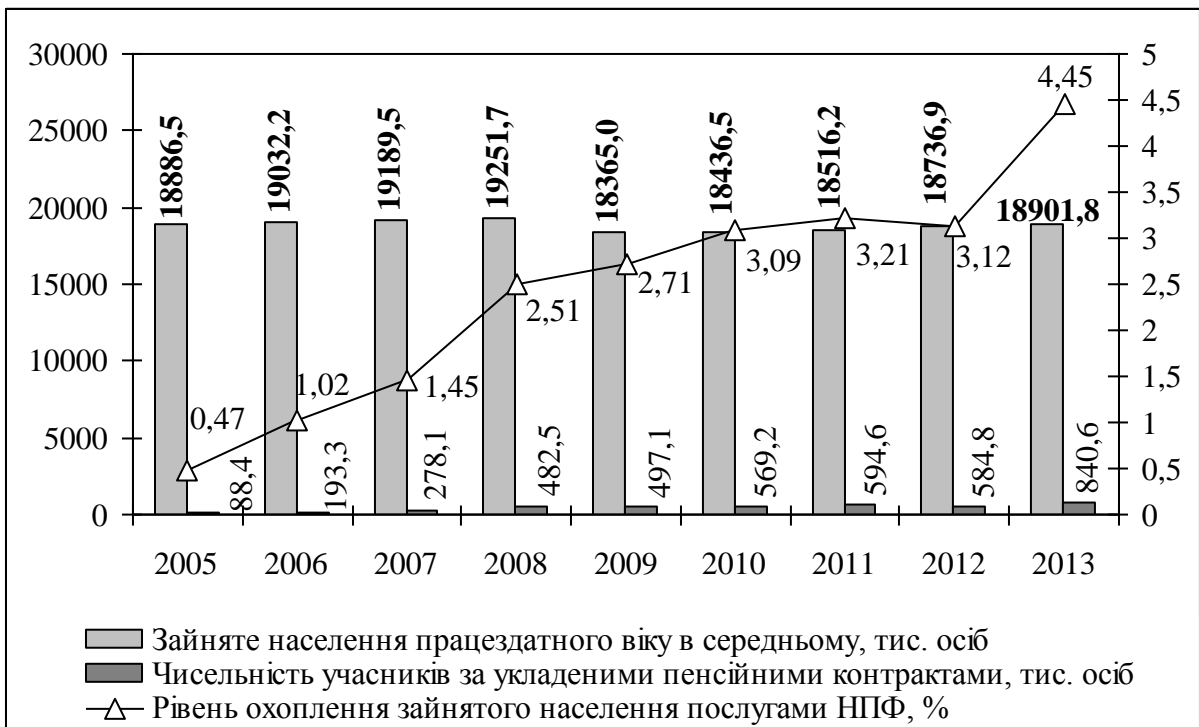

Рис. 1. Рівень охоплення зайнятого населення працездатного віку послугами НПФ у 2005-2013 рр.

Побудовано на основі [3; 5]

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів з часу введення в дію закону “Про недержавне пенсійне забезпечення” [4], наведені в табл. 1 та табл. 2.

Проведений аналіз функціонування НПФ свідчить, що протягом 2005-2013 рр. відбулося зростання основних показників діяльності НПФ

*Оцінювання параметрів діяльності недержавних пенсійних фондів
в Україні та особливості їх регіонального розвитку*

(табл. 1). Відтак, у 2013 р. пенсійні внески зросли порівняно з 2005 р. на 1 551,1 млн. грн. або у 44 рази, чисельність учасників за укладеними пенсійними контрактами зросла на 752,2,5 тис. осіб або у майже 10 разів і склала на кінець року 840,6 тис. осіб.

Таблиця 1

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів
у 2005-2013 рр.

Показники	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість недержавних пенсійних фондів на кінець періоду	54	79	96	109	109	101	96	94	81
Чисельність учасників, тис. осіб	88,4	193,3	278,7	482,5	497,1	569,2	594,6	584,8	840,6
Загальні активи недержавних пенсійних фондів, млн. грн.	46,0	142,0	281,0	612,2	857,9	1144,3	1386,9	1660,1	2089,9
Пенсійні внески, млн. грн.	36,4	114,4	234,4	582,9	754,6	925,4	1102,0	1313,7	1587,5
в тому числі від фізичних осіб	2,2	5,3	14,0	26,0	31,8	40,7	50,6	58,6	66,5
від юридичних осіб	34,2	109,1	220,4	556,8	722,7	884,6	1051,2	1254,9	1520,5
від фізичних осіб-підприємців	0,01	0,02	0,04	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Пенсійні виплати, млн. грн.	1,8	4,0	9,1	27,3	90,1	158,2	208,9	251,9	300,2

Систематизовано на основі [5]

Протягом 2005-2013 рр. значно зросли і пенсійні виплати – на 298,4 млн. грн. або у 167 разів. Загальний обсяг пенсійних активів, сформованих НПФ на кінець 2013 р. становив 2 089,9 млн. грн., що свідчить про підвищення довіри до діяльності недержавних пенсійних фондів та популяризації послуг із недержавного пенсійного забезпечення серед вкладників.

До 2008 р. щорічно збільшувалася і кількість недержавних пенсійних фондів, а починаючи з 2009 р. спостерігаємо тенденцію до їх зменшення, що зумовлено, на нашу думку, негативним впливом фінансово-економічної кризи на стан господарської діяльності підприємств та насиченістю ринку послуг із недержавного пенсійного забезпечення.

Темпи приросту діяльності недержавних пенсійних фондів у 2009-2013 рр.
(порівняно з попереднім роком), %

Показники	Періоди				
	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011	2013/2012
Кількість недержавних пенсійних фондів на кінець періоду	-0,9	-6,5	-5,0	-2,1	-13,8
Кількість учасників	3,0	14,5	4,5	-1,6	43,7
Загальні активи недержавних пенсійних фондів	40,1	33,4	21,2	19,7	25,9
Пенсійні внески	29,5	22,6	19,1	19,2	20,8
у т. ч.					
від фізичних осіб	22,3	28,0	24,3	15,8	13,5
від юридичних осіб	29,8	22,4	18,8	19,4	21,2
Пенсійні виплати, млн. грн.	121,4	75,6	32,0	20,6	19,2

Розраховано на основі [5]

Негативним моментом розвитку НПФ в Україні є тенденція щорічного зменшення темпів приросту ключових параметрів їх діяльності. Так, якщо у 2009 р. порівняно з 2008 р. темп приросту пенсійних внесків становив 29,5%, то у 2013 р. порівняно з 2012 р. темп приросту складав лише 20,8%, що зумовлено дією таких двох чинників: відсутністю зацікавленості та зменшенням фінансової спроможності потенційних учасників системи недержавного пенсійного забезпечення.

Аналогічну ситуацію зменшення темпів приросту спостерігаємо і за іншими ключовими параметрами діяльності НПФ: темп приросту пенсійних виплат протягом аналізованого періоду 2009-2013 рр. зменшився на 102,2 в. п., темп приросту загальних активів НПФ зменшився на 14,2 в. п.

Як свідчать дані табл. 1, у системі недержавного пенсійного забезпечення до початку 2009 р. спостерігається тенденція поступового збільшення кількості надавачів послуг у цій сфері: з 54 НПФ у 2005 р. до 109 НПФ у 2009 р. Станом на 1 січня 2014 р. в Україні функціонувало 81 НПФ, з яких 65 – відкритих, 9 корпоративних та 7 професійних недержавних пенсійних фондів, порівняно з 2009 р. їх кількість зменшилася на 28, при чому кількість відкритих фондів зменшилася на 21, корпоративних – на 5 та професійних – на 2.

Зазначені тенденції поглибилися з огляду на надмірну концентрацію НПФ у центральному регіоні України. В цілому по Україні станом на 1 січня 2014 р. найбільша кількість недержавних пенсійних фондів була зареєстрована в м. Києві – 58 з 81. Решта розміщена в регіонах (Дніпропетровська обл. – 5, Харківська обл. – 3, Донецька обл. – 6, Львівська обл. – 2, Івано-Франківська обл. – 2, інші – 5) (рис. 2).

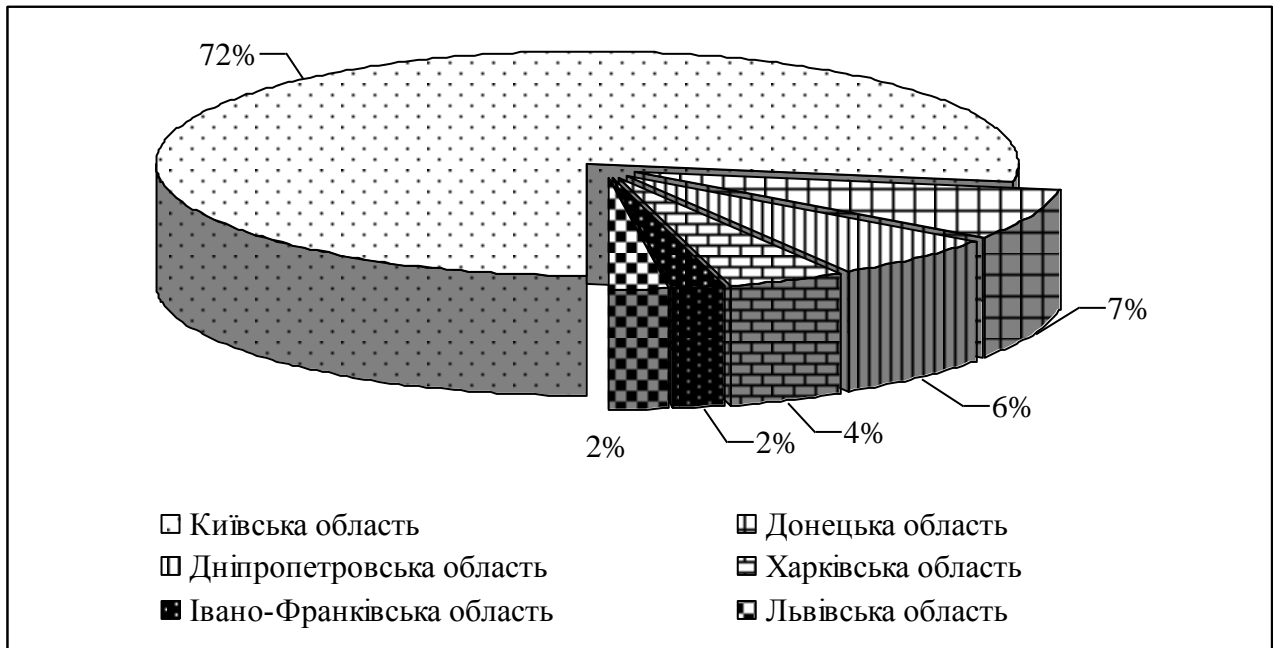

Рис. 2. Інформація щодо кількості НПФ по регіонах станом на 01.01.2014 р.
Побудовано на основі [6]

Така територіальна поляризація НПФ в Україні негативно впливає на зменшення чисельності їх потенційних учасників.

У попередніх дослідженнях [1; 2], ми проаналізували територіальну доступність послуг, що надають НПФ, результати яких свідчать про значну територіальну неоднорідність розміщення НПФ в Україні. З метою оцінювання диференціації сукупності послуг НПФ по регіонах України використаємо коефіцієнт локалізації, що розраховується відношенням часток двох розподілів: зайнятого населення працездатного віку та НПФ в Україні.

Цей підхід, на відміну від попереднього, дозволить врахувати, окрім регіонального розподілу НПФ, розподіл зайнятого населення працездатного віку, що є потенційними вкладниками НПФ. Розрахунок показника локалізації у 2013 р. свідчить про найвищий ступінь локалізації недержавних пенсійних фондів серед зайнятого населення працездатного віку в таких регіонах як у Донецькій, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Харківській, Херсонській областях та у м. Києві.

Такий розподіл свідчить про наявність диспропорцій територіального розвитку НПФ, що потребує оцінки регіонального розвитку НПФ із урахуванням показників концентрації:

- коефіцієнт концентрації ринку (CR10) – питома вага пенсійних внесків десяти найбільших НПФ у загальній сумі всіх пенсійних внесків;

• індекс Херфіндаля-Хіршмана (Herfindahl – Hirshman Index) (ННІ) – сума квадратів часток ринку кожного великого НПФ за основними ключовими параметрами функціонування: пенсійні надходження, пенсійні виплати, загальна сума активів.

За значеннями коефіцієнтів концентрації та індексів Херфіндаля-Хіршмана виділяються три типи ринку:

- високо концентрований ринок: $70\% < CR < 100\%$; $1800 < ННІ < 10000$;
- помірно концентрований: $45\% < CR < 70\%$; $1000 < ННІ < 1800$;
- низько концентрований ринок: $CR < 45\%$; $ННІ < 1000$.

Вказані показники були розраховані за звітними даними десяти найбільших НПФ, що функціонують на ринку недержавного пенсійного забезпечення (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка показників концентрації НПФ в Україні
за основними параметрами діяльності у 2013 р.

Показники концентрації	Параметри діяльності	Рік			
		I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
Індекс концентрації (10 НПФ), %	Надходження	86	86,2	86,6	85,2
	Виплати	87,4	87,7	88,9	89,6
	Загальна сума активів	89,6	89,9	90,3	89,5
Індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ)	Надходження	2804	2952	3100	3072
	Виплати	2293	2233	2250	2472
	Загальна сума активів	3929	4072	4233	4277

Розраховано на основі [7]

Як свідчать дані табл. 3, на частку десяти найбільших НПФ припадає близько 86% від усіх надходжень НПФ, на частку 10 НПФ-лідерів припадає 87-90% здійснених пенсійних виплат. Близько 90% загальної суми активів НПФ сконцентровано в 10 найбільших НПФ.

Ступінь монополізації та розвиток конкурентного середовища на ринку недержавного пенсійного забезпечення протягом 2013 р. за основними ключовими параметрами, мали наступні значення: $70\% \leq CR(5) \leq 100\%$, а $1800 < ННІ < 10000$.

Розраховані показники свідчать, що в Україні представлений високо концентрований ринок послуг НПФ. У зв'язку з цим, іншим НПФ досить важко заволодіти домінуюче положення і наблизитися за основними ключовими параметрами діяльності до НПФ-лідерів. Про зростання концентрації надходжень у десяти найбільших НПФ свідчить значення індексу Херфіндаля-Хіршмана у динаміці.

Застосування принципу Парето до аналізу концентрації послуг НПФ на ринку недержавного пенсійного забезпечення України показало, що

відоме співвідношення 80/20 порушується. У 2013 р. 80% пенсійних надходжень, пенсійних виплат акумулювали не 20% НПФ, а значно менша їх частина (приблизно 12%). Це зумовлено тим, що в останні роки на ринку недержавного пенсійного забезпечення з'явилося декілька корпоративних НПФ-лідерів (наприклад, КНПФ Національного банку України), діяльність яких характеризуються значними пенсійними надходженнями від юридичних осіб-вкладників НПФ та високою їх капіталізацією. Така ситуація позитивно впливає на розвиток ринку недержавного пенсійного забезпечення загалом, однак, слід звернути уваги на законодавчу обмеженість участі у такого роду НПФ інших учасників та вкладників.

Висновки. Результати проведеного оцінювання свідчать, що надмірна концентрація НПФ у центральному регіоні зумовлює низький рівень доступності послуг недержавного пенсійного забезпечення в інших регіонах. З огляду на це, виникає необхідність розробки заходів щодо регіональної політики вирівнювання диспропорцій розвитку НПФ, складовими якої мають стати:

1. Формування інститутів, що сприятимуть активізації регіонального розвитку НПФ (створення регіональних чи муніципальних НПФ, популяризація послуг НПФ у регіоні).

2. Формування регіональної інфраструктури розвитку НПФ (розвиток філіальної мережі НПФ).

3. Формування фінансових стимулів та важелів, що стимулюватимуть регіональний розвиток НПФ (пільгове оподаткування).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці нових підходів щодо реалізації програм недержавного пенсійного забезпечення на рівні регіонів та муніципальних утворень. Впровадження зазначених програм, що фінансуються за рахунок регіональних бюджетних коштів, відповідає завданням підвищення соціальної відповідальності держави за високий рівень пенсійного забезпечення громадян, у тому числі й тих, хто працює в бюджетній сфері.

Список використаних джерел

1. Гринчишин І. М. Інформаційне забезпечення процесу трансформації ресурсів недержавних пенсійних фондів в інвестиції регіону / І. М. Гринчишин, О.І. Білик // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 11 (149). – С. 189-197.
2. Динь І. М. Концептуальні напрями розвитку недержавних пенсійних фондів : регіональний аспект / І. М. Динь // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Управління фінансовими ресурсами

регіону : [зб. наук. праць] / НАН України. Ін-т регіон. досліджень; редкол. : В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2011. – Вип. 3(89). – С. 94-99.

3. Економічна активність населення України. Експрес випуск. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2014/03_14/72x1.zip.
4. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 09 липня 2003 р. № 1057-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
5. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-npz.html>.
6. Комплексна інформаційна система Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kis.nfp.gov.ua/>.
7. Ренкінги НПФ. Офіційний сайт Національної Асоціації Недержавних Пенсійних Фондів України та Адміністраторів Недержавних Пенсійних Фондів (НАПФА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://napfa.24s.info/content>.

Hrynychshyn I. M. Estimation of parameters of activity of non-state pension funds in Ukraine and peculiarities of their regional development.

Done parameter estimation of non-state pension funds (NPF) in Ukraine in the context of regional development are analyzed. It is established that, despite positive dynamics of key indicators of a fund in Ukraine, there is a slowing of growth in recent years. Disparities in the functioning of the NPF in Ukraine deepened imbalance of regional development, confirming the calculated values of localization and concentration.

Key words: *pension fund, region, regional development, localization index, the index of concentration, the Herfindahl-Hirschman index.*

Гринчишин І. Н. Оценка параметров деятельности негосударственных пенсионных фондов в Украине и особенности их регионального развития.

Осуществлено оцінювання параметрів діяльності негосударственных пенсионных фондов (НПФ) в Украине в контексте их регионального развития. Установлено, что несмотря положительную динамику ключевых показателей деятельности НПФ в Украине, наблюдается замедление темпов их прироста в последние годы. Выявленные диспропорции в функционировании НПФ в Украине усугубляются дисбалансом их регионального развития, что подтверждают рассчитанные показатели локализации и концентрации.

Ключевые слова: *негосударственный пенсионный фонд, регион, региональное развитие, индекс локализации, индекс концентрации, индекс Херфиндаля-Хиршмана.*